

Don Kijote Mantxako eta pedagogia

Patxi EZKIAGA

Poema baten, musika, koadro edo beste edozein artelan baten funtsezko hizkuntza iraunkortasuna da. Horrexegatik erabili izan dugu hitz jarioaren narkotikoa edertasunaren presentzia hutsari diogun beldurra sedatzeko. Solasaldi honetarako gaia proposatu zitzaidanean buru-belarri saiaturako nintzela tentazio horretan ez erortzen deliberatu nuen. Saiatu, saiatu naiz, hau literatura maite duen edonori eska dakioken gairik interesgarrienetakoa dela esan baitezakegu. Izan ere, liburu gutxi dago azterketa hain polifonikoa egiteko aukera ematen duenik, hemen bildu garenok aspaldian ohartuta egongo garen bezala.

Hala ere, Shakespearerekin konparatzen badugu, adibidez, Don Kijoteren inguruko interesa atzokoa dela esan dezakegu. Gogoan dut orain urte batzuk George Steinerrek hitzaldi batean esaten ziguna: XVIII. mendearen bigarren zatiaz geroztik 25.000tik gora liburu, entsegu eta doktoradutza tesi idatziak zirela *Hamleten* esanahiari buruz. Cervantesen inguruko interesa, bere obraren azterketa sakona, orain gutxiko gauza da, Américo Castrok eman baitzion hasiera 1925. urtean "*El pensamiento de Cervantes*" liburuarekin. Ordura arte askoz aztertuagoa zen Britainia Handiko unibertsitateetan, Francis Bacon eta Shakespeareren itzalean beharbada.

Halako liburu handi baten inguruko gogoeta egiterakoan, egiazko maisu batek, bizitza transmititzen ari denaren apaltasunez eta ausardiarekin egin behar du, obran murgildu nahi duenaren bihotzarentzat emagin izaten saiatu behar duela sinetsita, amnesia astin-

duko dituen iratzargailu behar duela izan, ahanzturari ihes egingo dion atrebimendu.

Horregatik, gure ikasgeletan gaia nola planteatu pentsatzen hasi aurretik, lehenik eta behin ZER planteatu aztertu eta erabaki behar dugu, hau da, zer jotzen dugun funtsezkoen. Hori gabe, geroko lanak ez dauka zentzurik. Beraz, zuekin batera, ibilbidea egiten saiatuko naiz. Gillermok Don Kijoteren antologiaren asmoaren berri eman zidanean, ideiak berehala harrapatu ninduen, besteak beste, irakurketa berri eta freskoago bat egiteko aukera eskaintzen zidalako bai gaztekeraz bai (batik bat esango nuke) euskaraz, Pedro Berrondoren itzulpenari esker. Solasaldi honek irakurketa eta hurbiltze prozesu ezberdin bat egiteko abagunea eman dit. Beraz, hasteko, Kijotea nola ikusten dudana esango dizuet. Gero, arlo zehazki pedagogikoago horren inguruan ardaztuko dugu, eskolari begira, batik bat.

1.

Niretzat Cervantes *idazle mozorroto* bat da. Hain zuzen, garai hartako Espainian pentsalari libre batek hipokresia estrukturala erabili beste erremediorik ez zuelako, pentsatzen zuena adierazteko. Alde batetik, zerua irabazi nahi bazen, arima salbatu nahi bazen, horretarako beharrezkotzat jotzen ziren egia erlijioso kristau-katolikoak zuden; bestetik, berriz, eguneroko bizitzan funtzionatzen zutenak. Kijotean joko hori nahiko garbi ikusten dut. Baina horrek ez du esan nahi idazleak arazoa bere bizitzan kontraesan edo bizimodu bikoitz gisa bizi izan zuenik. Hau, distantzia honetatik, jakin ezina da.

Arlo honetan, analisi konparatibo bat egiteko, bi testu ezberdin proposatzen ditugu, biak nolabaiteko diktadura garaian idatziak eta gure ikasleei esanguratsu egiten zaizkienak.

- a) Luis Llach-en "La Estaca", Francoren garaikoa.
- b) Pete Seegers-en "Where have all the flowers gone?", Mc Carthney-ren sasoiakoa.

2.

Cervantes figura berriztatzailea da. Honetan Frantzia Montaignek egin zuenarekin konparatuko nuke. Biak trantsizio garaiko pentsalari gisa har ditzakegu. Baina ez garrantzizko ez zirelako, alde-

rantziz baizik: beraiek sortutako berrikuntza ikaragarriegia izan zelako garai hartan ulertu ahal izateko.

Montaignek, berak asmatutako literatur-genero berri batez adieraziko du berrikuntza hori: **SAIAKERAREN** bitartez, hain zuzen. Cervantesek ere literatur genero berri bat asmatuko du: **NOBELA** modernoa.

Bi gizon hauen arteko alderatze prozesua ikasgelan egin daitekeen gogoeta interesgarrietakoa da, baita aberasgarrietakoa ere. Nik urrats txiki batzuk eskainiko ditut, kontuan hartu beharko liratekeenak. Don Kijote Mantxako irakurtzen duen edonor ohartuko da Cervantesen pentsakera ez dela Montaignerena bezain sistematikoa. Montaignek lehenengo pertsona eskaintzen digu bere gogoeta; Cervantesek modu islatuan, bere pertsonaien bidez, klabe mitikodimentzial batean.

Baina biek benetazko iraultza intelektuala egiten dute, literatura **BARNERATZE, INTERIORIZATZE** prozesu batera eramaten dutelako, baina ez San Agustinek "Aitorpenak" liburuarekin edo Santa Teresak "Las Moradas"ekin egin zuten bezala, plano erlijiosoan. Ez. Montaignek eta Cervantesek **INTIMITATEAREN espresio LAIKOA** ekartzen diote literaturari. Eta hau, Kunderak adierazi duen bezala, guztiz berria da.

Biek sasoi historiko bete-bete bat biziko dute: Errenazimenduko baikortasun xaloa eta barroko garaiko desilusio mikatza uztartzen dituen sasoi. (Hemen Erasmoren "Convivia" liburutik ateratako zenbait testu eman daitezke, adibide gisa). Eta bizitzaren barneratze prozesu aktibo hori **BAKARDADEAREN** abiapuntutik eggingo dute. Horrela antolatu zituzten beren irudimenak, beren ironia eta parodiak. Cervantesen kasuan, Don Kijoteren abenturak hori adierazteko "abaguneak", "aitzakiak" izango dira.

Beharbada horretan datza bi idazleen arteko alderik handiena. Montaigne pentsalari nekatua da, erlijio gerrek eta garaiko liskarrek ahituta utzi duten pentsalari eszeptikoa, lehiatik ihesean, bere intimitatearen baratzean babestuko dena.

Cervantesek ere intentsitate handiz biziko du Espainiaren gainbehera. Gainbehera horri garaiko literaturak zenbait irtenbide ezberdin emango dio, Cervantesena ez bezalakoa. Ariketa honek joko handia ematen du eskolan. Garrantzitsuenak aipatuko ditut: *pika-*

reskak zinismoa beste irtenbiderik ez du ikusten; Lope de Vegaren *antzerkiak* iragan idealizatu baterako ihesa; *Calderonek* ilusionismoa, tramoia, barrokoaren ikuskizuna; idazle *aszetikoek* mundu erlijioso baterako ebasioa proposatzen dute; *Mateo Aleman, Quevedo eta Gracianek* erabateko pesimismoa.

Don Kijoteren egileak erantzun guztiz ezberdina du: kanpoko munduan balentria eta azainarik egiteko aukerarik ez badago, gure barrura jo beharko dugu. **HEROISMOAREN BARNERATZE** prozesuan sartuko gaitu. Azainak, kendu, ken dakizkioke Don Kijoteri; bihotz zaildu eta saiatur, ordea, inork ezingo dio kendu. Don Kijote, Frantziako Tourren Mon Ventoux-en gora doan txirringulariaren irudi.

Horretan oinarritzen da nobelak azken lau mende hauetan egin duen ibilbidea. Heideggerek bere "Ser y Tiempo" obran analizatu zituen gai existentzial guztiek hor aurkituko dute abiapuntua.

Cervantesek zer den abentura galdetuko dio bere buruari; Samuel Richardson gure barnemuinetan gertatzen dena uztartzen hasiko da, sentipenen bizi sekretua; Balzacekin nobelak gizon-emakumeok Historian nola errotzen garen erakutsiko digu, eta zerbait guztiz berria: publizitatea nola hel daitekeen estetikaren arlo guztietara kazaritza esker; Flaubertekin egunerokoaren "terra incognita" aztertuko du, Henry Jamesek Emma Bovaryren genialtasuna itogarria aurkitzen bazuen ere, Anna Kareninarekin konparatuta; Tolstoirekin irrazionaltasunak gure jokaera eta erabakietan daukan garrantzia azpimarratuko du; Marcel Proustekin denboratasuna zundatuko du; inoiz ezin atzemango dugun oraina James Joycerekin; mitoen rola Thomas Mannekin. Eta abar, Milan Kunderak erakutsi digun bezala.

3.

Cervantesen Don Kijoten, azken batez, gure bizitzari buruzko galdera ugari egiten zaizkigu, baina beharbada hiru izango lirateke garrantzitsuenak, liburuaren ardatz gisa har daitezkeenak, nobelako hiru pertsonai-multzoen inguruan mugitzen direnak:

a) abenturaren inguruko galdera: **Zer da identitatea?**

b) liburuaren ingurukoa, liburuak Cervantesen obran oso pertsonala inportantea baitira: **Zer da egia?**

- c) emakumeen, batik bat Dulzinea, Luszinda, Altisidora, Dorotea, Maritornes Marzela eta abarren ingurukoa: **Zer da maitasuna?**

4.

Cervantesetik aurrera, ezagumena izango da nobelaren moraltasun bakarra. Cervantesekin mundua **ANBIGUITATE** gisa ikusiko dugu, ez egia absolutu bakar gisa, baizik kontraesanean dauden egia erlatibo asko gisa. Segurtasunik ezaren jakituria izango da segurtasun bakarra eta hori onartzeak indar handia eskatzen du.

Beraz, abenturaren muina, bere esentzia, abentura bizi nahian datza, ez bertatik garaille edo galtzaile ateratzean. Berrito itzul gaitzke txirrindularitza mundura: "karrerista karneta ateratzeko Tourra bukatu behar da, Parisa ailegatu". Nire ustez, hau da Kijotea irakurtzeko giltzarik nagusienetakoa, eta horrela irakurri behar dira bai Santxo de Azpeitia "bizkaitarra", bai Sanson Carrasco batxilerra eta bai beste zenbait pertsonaia ere, eta ez klabe pseudo politikoetan. Eta horren aurka "liluratzailleek" edo Berrondok esaten duen bezala "mira-eragileek" ezingo dute ezer egin.

Aipatu berri duguna Kijoteren bigarren zatian ikusten da garbien. Cervantesek beste idazle batekin egiten du topo eta, haserre bizian, ikaragarriak esaten ditu hartaz, abenturaren bigarren zatiaren kontaketa aurre hartu diolako. Baina Cervantes beste fantasia bat sortzeko baliatzen da gertakari horretaz. Don Kijote eta Santxo, zein baino zein nekatuago eta tristeago, herrirako bidean dira, plagio madarikatu hartako pertsonaia batekin topo egiten dutenean. Don Alvarok(hori baita pertsonaiaren izena) txundituta entzuten ditu gure heroien izenak, hark ezagutzen zituenak beste Kijote eta beste Santxo bat baitziren. Topaketa liburuaren amaiera aldean gertatzen da. Pertsonaiak eta beren espektroek topo egiten dute, aurrez aurre: gauza orenen gezurraren azken froga da, azken iruzurraren argi malenkoniatsua.

5.

Nobeletako pertsonaiek, beraz, ezin digute haiekiko **MIRESMENA** eskatu. **ULERKUNTZA** eskatzen digute. Honek ez du zerikusirik miresmenarekin. Don Kijotek porrot egiten du, arrandiarik gabe egiten du porrot, bat-batean gizon-emakumeon bizitza berez dela porrota

esango baligu bezala, eta bizitza ulertzea dela gelditzen zaigun gauza bakarra. Beharbada horixe izango litzateke nobelaren xedea.

Cervantesen obra hortik kanpo ulertu nahi izatea deportazio bat bezala ikusiko nuke. Zera esan nahi dut. Bigarren liburuaren amaiera aldeko gutunak hartzen badira (Don Kijotek Santxori insula Baratariara joan aurretik idazten diona eta Santxo eta bere emaztearen artekoak batik bat), hor azaltzen den bizitzari buruzko filosofia sendo eta zentzudun batean oinarrituta, **moralismo** erraz batean erortzeko tentaldiak jo gaitzake, ikasgelarako oso interesgarria baita. Egin egin daiteke, zergatik ez, baina nire ustez liburuaren benetako **sustraia** azpimarratzeko beharko luke izan. Deportazioa gauza serioa baita. Adibide bat emango dut, guztiz subjektiboa, agian zuetako batzuri guztiz balekoa irudituko baitzaizue. Jean Pierre Faye filosofoak hasierako lehen paragrafoan oinarrituta, irakurketa erabat ezberdina egiten du. Bere ustez, lurra jo ondoren, Don Kijote erabat makilduta utziko duen haize-erroten abentura inkisizioaren sinboloa da, torturazko tor-niketearena. Zaldun ospetsuak tresna beldurgarri horien besoetan bukatuko du, munduari bere liburu sakratuki ironikoa ematen dion bitartean. Liburuaren lehen lerroek Don Kijoteren menuaren berri emango digute, hiru narrazio sagaratuena: dilistak, ostiralean; zartagineko lodia larunbateko dolu eta tristeziarako; uxakumea, igandetako goxagarri.

Esau-Ismaelen triada handia: inkisidoreak eskainitako larunbateko lodiagatik tranpan erortzen den marranoaren historia; igandeko Espiritu Santu lumaduna ... Errotak izango lirateke hegaldi barregarri horren puntu gorena.

Azken ikuspegi hori alboan utzi eta aurrekoari lotzen gatzazkiola, beste antologia eder bat egin liteke giltza horren arabera. Zenbait atalburu eta pasarte ekarriko dut burura, definigarriak den-denak:

- Horrela dio 2. zatiko 17. atalburuan: *“Zer derizkiok, Santxo? –esan zuen Don Kijotek–. Egiatzko adoreaen kontra balio duen mira-eraginik ba al da? Aukeraren ona kenduko didate bai, agian, mira-eragileek; baina kemena eta adorea, hori ezinezko izango zaie”*.
- 20. atalburuko aipu hau, bereziki da garrantzizkoa. Beste abenturetan Don Kijotek, adibidez, artaldean eta haize-errotan aurka ari dela pentsatu ordez, benetan sinesten du arma-

den eta erraldioen aurka ari dela. Orain ez, orain hasi bezain pronto ohartzen da aurrez aurre zeukana ez zela egiazko abentura. Horrela dio : *"Atoz honuntza, jaun alai hori: iruditzen al zaizu pila-mazoak izan beharrean beste borrokaizun zailen bat izan balitz, ez nuela nik adorerik izango hasi eta buka egiteko? Behaturik al nago, bada, (zalduna izanik ni) soinu-hotsak ezagutu eta bereiztera, eta pila-hotsak zein bai eta zein ez diren jakin behar al dut?"*

- 26.ean, berriz, hau dio bere buruaz: *"Bizi bedi Amadisen izena eta jarrai bezaio Mantxako Don Kijotek ahal dezakeen guztian; honengatik ere harengatik esan zena esango baita: ekintza handitan sartu zelako hil zen, burutzerik izan ez bazuen ere"*. Eddy Mercks, Santi Lazkano, Sebastian Elortza, Andy Hampsten Stelvion gora, elurretan. Tony Simpson, bizia utzi zueneko egunean, Mont Ventoux-en.

Bigarren liburuan **ZALANTZAK** protagonismo askoz handiagoa dauka, baina beti dago suntsitu ezin daitekeen zerbait: **NAHIA**, arrakastaren edo porrotaren gainetik dagoen balentriarako nahia, **BORONDATEA**. Honako hau da arrazoa: Don Kijoteren idealismo etikoan irudimena delako errealitatea tajutzen duena. Don Kijotek lerratu egingo du errealitatea bere nahira. Gogora dezagun bizarlariren bazinaren gertakaria.

Ideia honen inguruan bada beste zerbait azpimarratu nahiko nukeena: puntu batean, bere idealismo etiko eta metafisikoa idealismo **POETIKO** bihurtzen da. Lehenengo zatiko 1. atalburuan agertzen den testu hau aparta da eta horretaz dihardu: *"Baina izango du Jainkoak bere herriaren erruki, eta sorraraziko du bat edo bat, lehenengo haiek bezain kementsua ez izanik ere, haiek baino adore gutxiago izango ez duena behintzat; eta Jainkoak badaki bai, eta aski dut"*. Don Kijote poeta, Poesiaren eta Egiaren gaiarekin aurrez aurre.

6.

Azalpen honen lehen puntuarekin bukatu baino lehen, behin baino gehiagotan iradoki dugun Kijoteren bi liburuen arteko aldeak ekarri nahi nituzke gogora, joko guztiz berezia eman baitezake ikasgelako analisiarentzat. Alde horiek, funtsezkoak dira, nire ustez, eta Barthes estrukturalista frantsesa izan da horren atzetik jarri gaituena, Arangurennek azpimarratu digun bezala.

1. Idazlearen *tempus epikoaz* idatzi du, eta dio Don Kijote heroi epikoak, lehenengo liburuan, beti gauza beraren atzetik dabilen arren, ez daukala **IBILBIDERAKO NORABIDERIK**. Egia da. Bitan ateratzen da abentura bila eta, noizbehinka, beste batzuren abenturak ere agertzen zaizkigu: Cardenio eta Luszindarena, Dorothea eta Don Fernandorena, gatibuarena, Marzela eta Grisostomo artzainena...

Bigarren liburuan, bidairako asmo batekin agertzen da. Etapak: El Toboso, Montesinos kobazuloa, Zaragoza, Dukeen Jauregia eta Bartzelona izango dira. Abenturak aurretik prestatuta daude eta Duke-Dukesa izango dira antzoki farandula horren enpresarioak. Ikuskizuna, tramoia, teatraltasuna beti presente egongo dira, baita Don Kijote bera azaltzen ez denean ere: gogora ditzagun komediantek, Lehoien zirkoa, Kamatxoren ezteiak, Kiteria, Basilioren heriotzaren antzespina, Maese Pedroren erretaula, Santxoren insula Barataria ...

2. **TOKIAK** ere oso dira ezberdinak:

Lehenengo zatian Don Kijote zeharo libre eta abenturari emana dagoenean, ez dago eszenatokirik: den-dena kanpoan gertatzen da, naturan, gehien bat, ostatuan.

Bigarren zatian, Don Kijote gizartearen barruan kaiolatuta ikusten dugu, sarritan rol sozial bati egokituta, eta benetakoa gortesaua balitz bezala jokatzeko du Dukeen jauregian, Soingaineko Berdearen zaldunarekin ...

3. Zalantzak hartuko du, poliki-poliki lehenengo zatiko Don Kijote idealista, eta aholkulari bihurtuko da, gizartearen eta politikaren arloetan batik bat. Gogoratu, bestela, Santxori ematen dizkion aholkuak insula Baratariako gobernadore egitera doazenean; gogoratu behin eta berriro gurutzatzen diren gutunak ...
4. Adierazgarria da ere, eta analisi baterako oso interesgarria **SENTSUALTASUNARI** ematen zaion tratuerari. Lehenengo zatian, bat-batekoa da, gordina, disimulurik gabea: mandazainena, Maritornes eta "mozas del partido"rena. Bigarren zatian, sentsualtasun barroko eta findua ikusten da. Altisidora, pertsonaia anbiguo, lausengari, erakargarria da adibiderik onena, baina ez bakarria.
5. Oro har, esan dezakegu lehenengo zatitik bigarren zatira bitartean bizimodua zeharo aldatzen dela. Cervantesek bere garaiko

Espainiaren errealtate osoa bizi izan du, Lepantoko garaipenetik Armada Garaiezinaren porrota bitartean dagoena. Bere haragitan pairatu zuen gainbehera hori, baina ez zen gainbeherarekin identifikatu. Cervantes ez da Don Kijote; Don Kijote ez da Cervantes. Flaubertek "Madame Bovary ni neu naiz" esan omen zuen. Cervantesek ezingo zukeen gauza bera esan bere obrari buruz. Don Kijote Cervantesek sorturiko sinboloa izan zen bere garaiko Espainiaren destino dramatiko bizi izan zuena, guztiona, betiko. Baina lasaitasunaz eta ironiaz hartu zuen.

Beharbada, horrexegatik esango genuke nobela honetan Don Kijoteren idealismo nahasiari eginiko kritika razionalista ikusi nahi dutenak oker dabiltzala; eta oker dabiltzala idealismo horren goralpena ikusi nahi dutenak ere. Arrazoia arras logikoa iruditzen zait: bai batzuek bai besteek nobelaren hondoan posizionamendu morala ikusi nahi dute, eta ez **GALDERA IKUR** handi bat.

Gizakiok gaitza eta ongia garbi bereiztuko dituen mundua irrikitzen dugu, gudan epaitzeko gogoa, ulertzekoa baino indartsuagoa delako hain zuzen. Horregatik egiten zaigu hain gogorra **Epaile Gorenaren ausentzia**. Baina hau da Kijoteren ondoren Europako nobelak jarraituko duen ildo.

Orain arte esandakoa da gure ondorengo lanaren oinarri eta abiapuntua. Datorrena, adierazitakoaren ondorioa da eta, nire ustez, modu askotan egin daiteke. York-eko Unibertsitateak Ingalaterrako ikasleei aurtengo azterketarako lagungarri gisa eskainitakoa ekarriko dizuet gogora. Londreseko Beulah Hill ikastetxean nire lagun batek egin duen modura adieraziko dizuet.

a) **PERTSONAIEN AZTERKETA**, axalekoa nahiz sakona. Honako pertsonaiok hautatu ditugu azterketa sakon baterako: Don Kijote, Santxo eta Dulcinea. Azterketa arinago baterako, berriz: Cide Hamete Benengeli, Dukeak, Altisidora, Sanson Carrasco, Apaiza, Bizarlaria, Teresa Panza, Cardenio, Luscinda, Fernando, Dorotea, Trifaldi Kontesa, Gines de Pasamonte eta Roque Guinart.

b) **GAIA, MOTIBOAK, SINBOLOAK.**

Gaia: –ikuspuntua eta narrazioa.
 Moralitasun sistema abeniezinak.
 Giza-estamentua eta Giza balioa.

Motiboak: Ohorea.
Erromantzea.
Literaturari buruzko ikuspegia.

Sinboloak: –Liburuak eta eskuizkribuak.
Zaldiak
Ostatuak

c) Honetara iristeko, aurreko HIRU URRATS ikusten ditugu, egin beharrekoak:

1) Zenbait AIPUEN azalpen laburra. Bost hautatu ditugu, funtsezkoak bostak. Emandako erantzunak ere eskaintzen dizkizuegu.

1.1. *Horrela bada, Santxo, nik maite dudan hartarako, munduko printzesarik goenenak adina balio du Tobosoko Dulzineak. Eta gainera, beren damak goraiatu nahirik olerkariak eman ohi dizkien izenak, askotan, ez dira benetazko izenak ... Horrela bada, aski dut nik Aldonza Lorenzo ederra eta zintzoa dela uste izan eta benetan sinestea.* (Lehen Zatia, 25. atalburua)

Testu honetan Don Kijotek zera adierazten dio Santxori, laborariaren alabaren portaerak, Aldonza Lorenzorenak, ez duela garrantzirik, berak bere printzesa (Dulzinea noski) bezain ondo irudika dezakeen bitartean. Dulzinearen ideia honek toki nagusi bat dauka nobelan, nahiz eta inoiz ez dugun berarekin topo egingo, nahiz eta berak seguruenik ez duen Don Kijotek babestu duela jakingo.

Don Kijotereren irudimenak betetzen ditu nobelaren narrazioan azaltzen diren hutsune asko; fenomeno ulertezinak argitzeko adierazpenak eskaintzen ditu, eta gertakari, ustez zeharo mundanoak, abentura handi bilakatzen ditu.

Dulzinea, Don Kijotereren goraipeari esker egingo da ezaguna, eta nahiz eta jakin, ez dakigun erreala ote den, ospetsu bihurtzen da berari buruz irakurtzen duten gizon-emakume guztien irudimenean.

Horrela, Don Kijotereren irudimenak errealitatearen indarra hartzen du, eta bere patuaren narratzaile bihurtzen da.

1.2. *Hori ez –erantzun zuen Bentariak–; ni ez naiz erotuko, zaldun ibiltari egiteraino; garbi ikusten baitut gaur egun ez dela denbora haietako usadiorik, munduan barrena zaldun ibiltariak ibiltzen zirenean, alegia”* (Lehenengo zatia, 32. atalburua)

Testu honetan bentariak apaizari erantzuten dio, apaiza buru-belarri saiatu baitzen bentaria zalduneria liburuak gezurrezkoak zirela konbentzitzen. Bentariak liburuak defenditzen dituen arren, garbi uzten du saiatu ere ez dela saiatuko Don Kijote bezalakoa izaten, jakin badakielako zaldun-ibiltari izatea modaz kanpo dagoela. Bentariaren erantzuna garrantzi handikoa da, honako arrazoi hauengatik hain zuzen:

a) Santxok entzun egin duelako bentariaren erantzuna eta horrexek animatu duelako bizimodu hura utzi eta bere etxekeengana itzultzerara. Beraz, azken batez, Don Kijoterekin jarraitzea are harrigarriagoa, are hunkigarriagoa izango da, tentazio horren indarrarekin konparatuz gero.

b) Aipu honek azpimarratu egiten duelako apaizaren izaera hipokrita. Bentariak, horrela, urrutitik estimatzen du zaldun ibiltariena; apaiza, ordea, nobelan zehar behin baino gehiagotan Don Kijoteren aurkako rol inkisitoriala jokatzeko duena, zalduneriaren liburuarekin zeharo liluratuta zegoen. Beraz, ezkutuan, sustatu egiten du Don Kijoteraren eromena, berarentzat poz-iturri izan dadin.

1.3. Noiz eta orain, ohol soilaren gainean joan behar duzan honetan, nire ipur masailak minberatzea nahi al du berorrek?

Dulzinea egoera sorgindutik libratzeko, zartailuz astindu behar duela bere gorputza esaten dio Don Kijotek Santxori. Eszeptizismoz, umorez eta errebeldiarekin betetako hitz hauekin Santxok ez diola obedituko erantzuten dio bere nagusiari.

Baina Dulzinearen egoera sorgindu hori espero gabeko kolpe gisa etortzen zaio Santxori, hain zuzen Santxok berak aipatu ziolako egoera sorgindu hori Don Kijoteri, honek damaren bila joateko esan zionean. Santxok, dakigun bezala, kosta ahala kosta disimulatu nahi zuen ez zekiela non bizi zen dama, eta nolakoa zen. Santxo han-hemenka dabil gezur horretatik ihes egin nahian, harik eta Dukesak Dulzinea benetan dagoela sorginduta sinestarazten dion arte. Orduan Santxok onartu egingo du 3.300 zartailudaka hartzea, Dulzinearen askatasunaren truke. Haatik, Santxo ez da soluziobidearekin gustura gelditzen eta aurre egiten dio Don Kijoteri. Aipu honek, Santxoren izaerari buruzko informazioa emateaz gain, liburuaren estiloa nolakoa den esaten digu. Liburuaren gutziz ironikoa eta konplexua da, oso umoretsua izan arren.

1.4. *On-aldian poztutzea bezain bere-berea du bihotz adoretsuak, ene nagusi, txar-aldian sufritzen jakitea; nigandik ikasia dut; haral, pozik nintzen ni gobernadore nintzenean eta ez nago batere triste oinezko ezkutari naizen honetan; entzuna dut emakume mozkor mainontzi bat dela halabeharra deritzan hori, eta emakume itsua batik bat; eta hala, ez omen du zertan ari denik ikusten, ezta zein iraultzen edo zein jasotzen duenik jakiten ere”* (Bigarren zatiko 66. atalburua)

Santxoren jakituriazko hitzak dira, Don Kijoteri esanak, bere erretiroan ere eramanpeneko izan behar duela aholkatzeko. Santxoren testu honek hankaz gora jartzen ditu ordu arteko bien rolak: maisua-rena eta morroiarena, orain inbertitu egingo baitira. Nobelan zehar Don Kijotek erabakitzen du nolakoa izango den Santxoren morrontza, bitartean nagusia bultzatzen duen zalduneriaren filosofia erakusten diola. Orain, aldiz, Santxo da, bere bizitzatik ateratako jakituria sotilaren bitartez, bere nagusiari kontsolamendu ematen diona.

Interesgarria da nola oraindik “ene nagusi” deitzen dion ohar-tzea, dagoeneko bere zerbitzuan ez egon arren. Bere bizimodu apa-lera lerratuta, Santxo, umila eta leiala izateaz gain, zuhurra eta gozoa ere bada.

1.5. *Niretzat bakar-bakarrik jaio zen Don Kijote, eta harentzat ni; egiten jakin zuen hark, eta bai idazten ere nik”* (Bigarren Zatikoko 74. atalburua)

Cide Hamete Benengelliren agurrerako hitzak dira hauek, liburua-
ren amaieran, eta Cervantesek nobelaren hasieran esandakoaren oihartzun dira. Hasieran, Cervantesek dio Don Kijote bere “seme-ordea” baino ez dela, Don Kijoteren pertsonaia sortzeko ardura ez dela bakar-bakarrik eta oso-osorik berea. Cervantesek dioenez, Berengeli Mairua da Don Kijoteren egiazko aita, bere eskuizkribuak itzuli besterik ez duela egin esaten baitigu. Halako ohar batek testuari tonu mitiko eta irrealia ematen dio eta zalantzan uzten gaitu, ea nori sinetsi, ea nor jarri Don Kijoteren istorioaren egile.

Gainera, Benengelik hemen adierazten duen sentimendua hain da boteretsua non sustatu egiten duen nobelaren baieztapena, hots, Don Kijote pertsonaia erreala zela. Benengelik, bere burua gizon handiaren bizitzaren eta ekintzen kontalari gisa hartzen duenean,

azpimarratu egiten du zer-nolako rola jokatu duen istoria argitara ekartzeko orduan.

2) AZTERKETARAKO ZENBAIT GALDERA

Hiru proposatzen ditugu, oso adierazgarriak direlako eta hasieran aipatu dugunarekin guztiz bat datozelako.

2.1. *Don Kijotek errealitatea hautemateko daukan moduak zer-nolako eragina dauka besteenean? Bera gizon ez-konbentzionala izateak ba al du eraginik beste pertsonaien jokaera moldeak aldatzeko orduan?*

2.2. *Zein da nobelaren jarrera gizarte-estamentuekiko? Noraino da gizarte-estamentua eraginkorra pertsonaien arteko harremanetan?*

2.3. *Hamleten eromenarekin gertatzen den bezala, Don Kijoterena ere gai oso eztabaidatua da literatur kritikoen artean. Don Kijote benetan dago erotuta edo bere jokaera apropos egindako aukera da? Zerk esplika lezake bere jarreraren aldaketa nobelan zehar?*

Eta hauxe izango litzateke lehenengo puntuaren garapena.

Neurri handi batean, esan genezake hauxe dela nobelaren hari garrantzizkoenetakoa, hots: Don Kijotek nola hautematen duen mundua, eta beste pertsonaiek nola hautematen duten Don Kijote. Don Kijotek eguneroko jendea eta gauzak modu dramatikoago, epikoago eta fantastikoago batean ikusteko joera dauka, eta joera horrek bultzatu egiten ditu bere inguruan mugitzen direnak zaldunaren munduaren ikuspegi irudikatura egokitzen, eta ikuspegi horri aurre eta kontra egitera. Batzuek, bizarlaria eta apaiza adibidez, hasieran saiatu egiten dira Don Kijote munduaren ikuspegi konbentzionalago batera ekartzen, eta bere zaldun-ibiltari bizimodu guztiz ez-konbentzionaletik urruntzen. Baina, berarekin nolabaiteko komunikazioa lortzeko, bere mundura lerratu beharrean aurkitzen dira, bere fantasia eroetan sinetsiko balute bezala. Nobelaren amaiera aldean, pertsonaia hauek Don Kijoteraren fantasiatzko munduarekiko harreman harmoniatsuago batera iritsiko dira, bere mundu horren balioak onartzera, nahiz eta jakin badakiten ez dela literalki egiazkoa.

Aurre egiten diotenen artean, Sanson Carrasco eta Duke-Duke-sa dira garrantzizkoenak. Don Kijoteraren munduaren ikuspegiak naha-

si egiten du beraien mundua. Sanson Carrasco behin-behineko zaldun egiten da Don Kijoteri mendeku hartzeko. Horretarako sakrifikatu egingo du bere munduaren ikuspegia, Don Kijoterena aldatzearekin obsesionatuta dagoelako. Duke-Dukesak, bestalde, ohartuko dira beren inguruko jendea eta gertakariak beraiek uste zutena baino hurbilago daudela Don Kijoteren ikuspegitik. Bai Santxoren insula Baratariako abenturak bai Doña Rodriguezenak badute tokirik Don Kijoteren munduan; Duke-Dukesarenak, ordea, ez.

3) SAIAKERARAKO TOPIKO EDO GAIAK

Hau hirugarren pausotzat jotzen dugu literatura-klase sendo eta egituratu bateko eskeman. Lau proposatzen ditugu, oso hurbiletik ukitzen dituztelako aztertzen ari garen mundu horren zenbait arlo.

3.1. Liburuko pertsonaia asko beste zenbait pertsonaien aurkariak dira. Bikote aurkari horiek zer-nolako rola jokatzten dute nobelaren gaiak garatzeko orduan?

3.2. Zer-nolako rola jokatzten du parodiak nobelan? Nobelak nola uzten ditu zalduneria-liburuak barregarri eta nola defenditzen ditu? Don Kijote erdeinatu eta umiliatu nahi duten pertsonaiak zein argitan azaltzen dira nobelan, argi positiboan ala negatiboan?

3.3. Don Kijotek estimazio handian dauka egiazko maitasun erromantikoa, baina nobelan azaltzen diren amodio-istorio asko, trikimailuaren bitartez konponduko dira. Nobelan egiazko amodioa engainuaren bitartez bakarrik lor badaiteke, zer suposatzen ote du horrekin Cervantesek?

3.4. Nola bereiziko zenituzke Don Kijoteren espedizio edo irtenaldiak? Zertan bereizten dira nobelaren bi zatiak?

Baina ez genuke beste zerbait aipatu gabe bukatu nahi. Nire ustez, ikasgela barruko azterketa literarioak, neurri batean bederen, interdiziplinarioa izan beharko luke. Kijoteren kasuan saihestezinak iruditzen zaizkit:

a) Espainiaren Urrezko Aroaren inguruko azterketa, esparru guztietan, Eliza katolikoaren eta Inkisizioaren rola ere kontuan hartuta, Hermandade Santuarena bezala. Horrek esan nahi du lehenik eta behin Kijotea bere munduko koordenaden barruan kokatu behar

dela. Nire ustez, badira zenbait halabeharrez aipatu behar direnak, Kijoteren garaia ulertuko badugu:

1546an Louvre museoa eraiki zen Frantzian.

1550ean lehenengo kafetegia ireki zen Venezian.

1560an Ingalaterra esklaboen merkataritzan sartu zen.

1562an Eliza Anglikanoa fundatu zen Ingalaterran.

1564an Michelangelo Buonarrotti hil zen Erroman.

1570ean Txinako populazioa 60 milioira iritsi zen.

1582an Gregorio VIII.ak egutegi gregorianoa jarri zuen martxan.

1585ean Simon Stevin holandarrak hamarreko frakzioak erabili zituen matematikan.

1589an Shakespeareren Henry VIth aurkezten da lehenengo aldiz.

1592an Hideyoshi, Japoniako diktadorea, Korea sarraskitzen saiatuko da, lortu gabe.

1590eko hamarkadan Shakespearek bere zenbait obra idazten ditu: Romeo eta Julieta, Uda Gau bateko ametsa eta "Much Ado About Nothing."

1603an Kabuki antzokia martxan jartzen da Japonian.

1609an Galileok lehen teleskopio astronomikoa eraikitzen du, planetak eta eguzki sistema aztertzeko.

1612an: Tabakoaren hazkuntza hasten da Ipar Ameriketako kolonietan.

1613an Mikhail Romanovek "Romanov" dinastiaren 200 urteko agintaldia hasiko du Errusian.

1616an hiltzen dira biak, William Shakespeare eta Miguel de Cervantes.

- b) Baina ikuspegi historiko horretaz gain, ezin ditzakegu aparte utzi Don Kijoterekin zer-ikusirik izan duten artearen esparruak.

*Musikaren arloan, Masseneten opera, Minkusen baleta eta Broadwayko "Man of La Mancha" legendarioa ekarriko nituzke gogora. Man of La Mancha-n materiale aparta aurki daiteke nobelaren zenbait ikuspegi lantzeko, gero adieraziko dugun bezala.

*Arte bisualetan, El Greco eta Picasso aipatuko nituzke, Gustave Doréekin batera, zuzeneko zerikusirik daukatelako. Baina, garai-ko gizartea azaltzeko orduan, beharbada, Murillo eta Velazquez ekarri beharko genituzke gogora gehien batez; gogora ditzagun, besteak beste, Murilloren "Eskale Txikia" eta "Fruta saltzaile txikia". Gogoratu ere Velazquezen "Jostuna". Cervantesen mundutik ateratako pertsonaiak dirudite. Niretzat ariketa oso interesgarria izan da betiere ikasgelan pertsonai literario bati (Maritornesi adibidez) pertsonai piktoriko baten aurpegia ematea (Velazquezen "Jostunarena" esate baterako) eta pertsonaien deskribapen bisuala eskatzea.

*Literaturaren munduan izan duen eraginaren berri izateko, Francisco Ricoren zuzendaritzapean Instituto Cervantesek kaleratu duen edizioa kontsultatu besterik ez dago. Baina, nik detailetxo bat aipatu nahi nuke, Europako literaturan eduki duen "gantxoaren" adierazle izan daitekeena. XIX. mendeko Ingalaterrako literaturan, Dickensek toki berezia du. Beharbada Cervantesen Espainia eta Dickensen inperio garaiko Britainia Handia ez daude hain urruti. Bueno, Charles Dickensen "The Pickwick Papers" obra ederraren bi heroiak "Don Pickwick" eta "Sancho Weller" dira. Ariketa gisa: bi liburuetakoz zenbait pasarte hartu eta heroiak jokoerak alderatzea.

Eta aipatu dugun guztia, euskaldunok Pedro Mari Berrondori esker, euskaraz irakurri eta aztertzeko aukera daukagu, batik bat, Euskal Herriaren Adiskideen Elkartek eta Ereinek udaberriaren kaleratutako antologiarekin eta orain gutxiko edizio faksimilarekin are eskuagarriago egin digulako. Horretan jardun dugunok, euskarazko bertsioa, ezagutzen ditugun beste itzulpenekin konparatuta, ez dela motz gelditzen esan dezakegu, inolako esajeraziorik gabe, ez sintaxiaren jatortasunari dagokiola, ez lexikoaren aberastasunagatik eta ez, batez ere, obraren ironia sotila hain modu iradokikorrean adierazten jakin duelako. Zorretan gaude bai Berrondorekin bai Gillermok eta Joxe Marik lidertzen duten taldearekin.

Bukatzerara noa. Pedagogia arloan egin daitezkeen, egin beharko liratekeen zenbait urrats mailakatu adierazi ditugu. Azkenerako utzi dut, niretzat interesgarriena dena, idazlearen espirituarekin komunio prozesu batean, irakurketarik pertsonalenera eraman gaitzakeena. Dale Wasserman-ek idatzitako Man of La Mancha obran, antzespena-

ren erdialdean, etenaldi bat egiten da eta presoetako bik (Dukeak eta Gobernadoreak) elkarrizketa labur bat egiten diote Cervantesi, obraren kokapenari buruz. Cervantesen erantzunak ikuspegi aztorgarria ematen digu, bere iraganaren eta obraren jatorri filosofikoaren inguruan. Horrela dio:

Dukeak: (haserre eta mesprezuz). La Mancha hori, nolakoa da?

Gobernariak: Eremu hutsa. Lautada handi, zabalak.

Presoak: Desertua.

Gobernariak: Desertu eria.

Dukeak: Antza denez, eroak sortzen dituen desertu eria.

Cervantesek: Nik ... ilusio handiko gizonak esango nuke.

Dukeak: Gauza bera! Zuek, poetok, zergatik zaudete eroekin hain liluratuta?

Cervantesek: Beharbada, antzeko samarrak garelako.

Dukeak: Biek bizkarra ematen diozue bizitzari.

Cervantesek: Atsegin duguna hartzen diogu bizitzari.

Dukeak: Gizonak datorkion bezala hartu behar du bizitza.

Cervantesek: la berrogeita hamar urte dauzkat eta den bezala ikusi dut bizitza. Mina, miseria, gosetea, sinestezineko ankerkeria. Tabernetako kantua entzun dut eta kaleetan zarpailen azpitik datorren negarra. Soldadu izan naiz eta lagunak hiltzen ikusi ditut gerran, edo zigorkadek eragindako heriotza askoz geldoagoan, Afrikan. Nire besoetan eduki ditut azken orduan. Gizon haiek zen bezala ikusten zuten bizitza; hala ere, etsipenean hiltzen ziren. Aintzarik gabe, hitz handirik gabe ... begiak nahasmenduz beterik, galdera bakar bat eginez: "Zergatik?" Ez dut uste zergatik hil behar zuten galdeztzen zutenik, zergatik bizi izan ziren baizik. (*altxatu eta Don Kijoteren rola hartzen du*). Bizitzak berak eroa dirudienean, nork daki zertan datzan eromena? Beharbada erokerian praktikoegia izatean? Beharbada ametsei uko egitean? Agian hori izango da eromena. Zaborra besterik ez dagoenean altxorraren bila jardutea. Zuhurregia izatea ere eromena izan daiteke. Eta hauxe eromenik handiena: bizitza den bezala ikustea,

eta ez izan beharko zukeen bezala. (*Kartzela eta pre-soak desagertzen dira. Cervantes linboan isolatuta dago. Argiak aldatzen dira.*)

Don Kijotek: (*kantari*) Ni naiz ni, Don Kijote, La Manchako jauna. Gaitzaren suntsitzailea. Nik turuta soinuz egingo dut aintzara. Eternitatea irabazi ala hill!